

Magdalena Ochońska

 <https://orcid.org/0000-0001-7148-4928>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

„21 postulatów” a polityka rodzinna w Polsce lat osiemdziesiątych

 <https://doi.org/10.15633/9788374389952.11>

W Krakowie 19–20 maja 2021 roku odbyła się III Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa z cyklu „Człowiek w relacji do...”. Tym razem odnoszono się do relacji z fenomenem „Solidarności”. Oznaczała ona nie tylko polski ruch związków zawodowych, ale także społeczną zasadę, funkcjonującą w dokumentach prawnych tworzących np. Unię Europejską, zasadę społeczną w katolickiej nauce społecznej czy ogólną społeczną normę, rozumianą przez każdego człowieka intuicyjnie. O złożoności tego pojęcia mówiono podczas dwóch dni konferencji, kiedy rozważano je pod kątem filozoficznym, teologicznym i społecznym. Szczególnie na ten ostatni aspekt warto zwrócić uwagę, bowiem jednym z głównych problemów społecznych, z jakim ma dziś do czynienia Polska, jest problem demograficzny, który bez wątpienia wymaga solidarności.

Solidarność, jak już wspomniano wyżej, jest rozpatrywana w różnoraki sposób. Tutaj zostanie rozpatrzona jako ruch społeczny „Solidarność”, który wraz ze swoim charakterystycznym napisem stał się polskim znakiem firmowym. Najpierw omówione zostanie pojęcie solidarności, następnie – tło historyczne powstania „Solidarności”, tak aby płynnie przejść do analizy sytuacji rodzin w latach 80. i odpowiadających na ich potrzeby porozumień sierpniowych. Celem tego artykułu jest w pierwszej omówienie „21 postulatów” pod kątem wspierania rodziny. Drugim celem jest zastanowienie się, czy te punkty porozumienia byłyby wciąż aktualne, a ich wprowadzenie wpłynęłoby na poprawę sytuacji rodzin w Polsce.

Zanim omówione zostaną powyższe kwestie, należy krótko omówić „solidarność” i „Solidarność”. Światowej sławy brytyjski socjolog Anthony Giddens rozpatruje ją (za Durkheimem) w dwóch kategoriach: solidarności

organicznej („spójność społeczna, która pojawia się w społeczeństwie funkcjonującym jako zintegrowana całość”¹) oraz solidarności społecznej. Solidarność społeczną (z ang. *Solidarity*) rozumie jako „wewnętrzne siły spójności społecznej”. Jak definiuje dalej, jest to pojęcie chętnie wykorzystywane przez szeroko pojętą lewicę², która w imię solidarności pragnie walczyć o zniesienie wyzysku i równość. Inaczej opisują zjawisko Durkheima Aniela Dylus i Jan Mazur, którzy dzielą solidarność na mechaniczną (reprezentowaną w szczególności przez prawo karne i opartą na represji) i organiczną (wyrażaną przez prawo rodzinne, konstytucyjne, administracyjne i opartą na różnicach między ludźmi, które pozwalają jednostkom uzupełniać się w taki sposób, by lepiej osiągnąć swoje własne cele)³. Jednocześnie Dylus i Mazur wskazują na brak przejrzystości i koherencji w „pozytywistycznych, oświeceniowych, laickich” koncepcjach solidarności, zwracają uwagę na tzw. solidaryzm chrześcijański jako ten o spójniejszym i bardziej ugruntowanym charakterze⁴.

Powracając na krótko do definicji Giddensa, a więc do pojęcia wykorzystywanego przez lewicę, warto sprawdzić, czy w polskim parlamentarystyce rzeczywiście znajdziemy odzwierciedlenie tego pojęcia w takim kontekście. W programie wyborczym KW Sojuszu Lewicy Demokratycznej z 2019 roku nie pada wprost określenie „solidarność”. Dla porównania w programie wyborczym Koalicji Obywatelskiej i Koalicji Polskiej słowo to pada, w różnych formach i kontekstach, zaledwie 3 razy, w programie Konfederacji Wolność i Niepodległość – ani razu, zaś w postulatach Prawa i Sprawiedliwości – aż 52 razy⁵. Można więc odnieść wrażenie, że w przypadku polskiej (parlamentarnej) lewicy definicja Giddensa jest nie właściwa. Należałoby ostrożnie stwierdzić, że w Polsce „solidarność” jest domeną środowisk konserwatywnych. Popularność tego pojęcia w programie wyborczym rządzącej partii może wynikać z tego, że „solidarność” to także jedna z podstawowych zasad

1 A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2012, s. 1090.

2 A. Giddens, *Socjologia*, dz. cyt., s. 1090.

3 A. Dylus, J. Mazur, *Pomocniczość, dobro wspólne i solidaryzm jako aksjologiczne determinanty polskiej polityki społecznej*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśza, G. Uścińska, Wyd. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, s. 564–565.

4 A. Dylus, J. Mazur, *Pomocniczość, dobro wspólne i solidaryzm...*, dz. cyt., s. 565.

5 Zob. https://klub-lewica.org.pl/images/media/Program_Lewicy.pdf; <https://platforma.org/uploads/document/86/attachments/121/KO%20Program.pdf>; https://www.psl.pl/wp-content/uploads/2019/09/PROGRAM_PSL_2019.pdf; http://pis.org.pl/files/Program_PIS_2019.pdf; <https://konfederacja.pl/wp-content/uploads/2019/09/KONFEDERACJA-Program-Wyborczy-Polska-dla-Ciebie.pdf>.

katolickiej nauki społecznej, a także „postawa moralna – cnota, która wyraża pozytywną odpowiedź człowieka na społeczny charakter życia ludzkiego”⁶. Postępowanie zgodnie z zasadą solidarności oznacza wg Tadeusza Borutki „zgodność w postępowaniu i dążeniach, jednomyślność oraz wspieranie się wzajemnie”⁷. Jest ona podstawą funkcjonowania społeczeństwa i nakazem braterskiej miłości przy jednoczesnym zobowiązaniu do działania na rzecz dobra jednostki i społeczeństwa (dobra wspólnego). Solidarność jest rozumiana także przez papieży jako: przyjaźń (Leon XIII), miłość społeczna (Pius XI) i jako cywilizacja miłości (Paweł VI)⁸. Jan Paweł II natomiast – nazywany czasami papieżem solidarności⁹ – podkreślał, że owa zasada powinna być „stylem oraz narzędziem polityki, która chce dążyć do prawdziwego rozwoju człowieka” (ChL, nr 42)¹⁰. Nie dziwi więc, że zasada solidarności jest wymieniana jako jedna z czołowych zasad uprawianej w Europie polityki. Koncepcja solidaryzmu pojawia się także w takich doktrynach jak chadecja, socjaldemokracja, syndykalizm¹¹. O uznaniu wartości solidarności świadczą także akty prawne, które wprost odnoszą się do tej zasady, np. w Traktacie ustanawiającym Wspólnotę Europejską (z 1957 roku) mówi się o solidarności Starego Kontynentu wobec innych krajów (art 2)¹², wspomina się o niej również w Traktacie z Lizbony z 2007 roku (art. 1a, 2, 10a, c i in.)¹³. W polskiej Konstytucji również można przeczytać, że obywatele są zobowiązani do „solidarności z innymi”¹⁴. Jak ogólnie przedstawiono powyżej, solidarność jest pojęciem i zasadą wykorzystywaną w różnych aktach prawnych i kontekstach. Nie dziwi więc, że polski ruch robotniczy przyjął właśnie tę nazwę, a w rezultacie wpłynął na jej popularyzację w świecie.

Ruch „Solidarności” wg Basila Kerskiego i Jacka Kołtana był dla zachodniego świata powiewem świeżości. „Po bogatych i burzliwych kulturowo i politycznie latach sześćdziesiątych, nastął czas stagnacji – ekonomicznego

6 A. Dylus, J. Mazur, *Pomocniczość, dobro wspólne i solidaryzm...*, dz. cyt., s. 565.

7 T. Borutka, *Spoleczne nauczanie Kościoła. Teoria i zastosowanie*, Czuwajmy, Kraków 2008, s. 124.

8 Por. Jan Paweł II, *Centesimus annus*, TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 2000, nr 10.

9 A. Dylus, J. Mazur, *Pomocniczość, dobro wspólne i solidaryzm...*, dz. cyt., s. 567.

10 Jan Paweł II, *Christifideles laici*, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_30121988_christifideles-laici.html#m1 (10.05.2021).

11 A. Dylus, J. Mazur, *Pomocniczość, dobro wspólne i solidaryzm...*, s. 564.

12 http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14436&Itemid=436 (11.05.2021).

13 http://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325.0017.01/DOC_19 (11.05.2021).

14 Konstytucja Rzeczypospolitej Polski, 1997.

spowolnienia [...]. Społeczeństwa zaś doświadczyły bolesnego kresu niewinności, jaki w latach sześćdziesiątych zapewniała rebelia kontrkultury¹⁵. To właśnie Gdańska „Solidarność” w opinii autorów stała się „awangardą”, ponieważ „wymykała się logice ówczesnych nurtów rozwojowych proponując zadziwiająco oryginalną alternatywę¹⁶. Alternatywą było dążenie do zmian drogą pokojową, bez stosowania przemocy. Idea „Solidarności” zawierała głębokie podłoże intelektualne, kulturowe i religijne skierowane ku zwykłym ludziom i ich codziennym problemom, a wszystko zwrócone było ku dobru wspólnemu¹⁷ – osiągniętemu przy współpracy różnorodnych środowisk i około 9,5 mln członków w całej Polsce (stan na czas I zjazdu „Solidarności” na przełomie września i października 1980 roku)¹⁸. Nie bez znaczenia jest jej personalistyczny charakter, który – mimo wielkiej różnorodności członków związku – został naturalnie przyjęty jako podstawa antropologiczna¹⁹. Warto to zaznaczyć, bo właśnie z tej perspektywy wynikają postulaty i działania związkowców wobec kwestii społecznej.

Momentem kulminacyjnym i najbardziej kojarzonym z „Solidarnością” było podpisanie przez Lecha Wałęsę i wicepremiera Mieczysława Jagielskiego „21 postulatów”. Był to jeden z wielu aktów sprzeciwu Polaków wobec władzy ludowej. Rok wcześniej nadzieję na zmianę rozbudził Jan Paweł II podczas swojej pierwszej pielgrzymki do ojczyzny. Pobudzony naród zaczął się organizować. Symbolicznie można to podsumować sloganem wywieszonym pod koniec sierpniowych strajków na bramie gdańskiej stoczni „Proletariusze wszystkich zakładów – łączcie się!”, będącym jawnym nawiązaniem do hasła Karola Marksa z „Manifestu Komunistycznego”, które brzmiało: „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się²⁰. Połączone siły strajkujących robotników w całej Polsce utworzyły Niezależne Samorządne Związki Zawodowe „Solidarność” (10 listopada 1980 roku²¹), które w podpisanym przez

15 B. Kerski, J. Kołtan, *Epokowe zmiany. Refleksje wokół rewolucyjnych lat 1980/1989*, w: *Solidarność, demokracja, Europa*, red. B. Kerski, J. Kołtan, Wyd. Europejskie Centrum Solidarności, Gdańsk 2020, s. 20.

16 B. Kerski, J. Kołtan, *Epokowe zmiany. Refleksje wokół rewolucyjnych lat 1980/1989*, dz. cyt., s. 20.

17 B. Kerski, J. Kołtan, *Epokowe zmiany. Refleksje wokół rewolucyjnych lat 1980/1989*, dz. cyt., s. 21–24.

18 M. Chmaj, W. Sokół, J. Wrona, *Historia. Repetytorium dla kandydatów na studia prawnicze, historyczne, politologiczne i socjologiczne*, Wyd. Difin, Warszawa 2006, s. 321.

19 E. Ciżewska-Martyńska, K. Mazur, *Sprawy społeczne w programie ruchu Solidarność*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśa, G. Uścińska, Wyd. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, s. 120.

20 <https://zbiory.ecs.gda.pl/items/show/1718> (10.05.2021).

21 M. Chmaj, W. Sokół, J. Wrona, *Historia*, dz. cyt., s. 321.

Lecha Wałęsę porozumieniu uzyskały prawo do funkcjonowania jako pierwszy wolny związek zawodowy w bloku wschodnim. W realiach PRL ruch społeczny „Solidarność”, mimo swojego pierwotnie apolitycznego charakteru, stał się opozycją wobec władzy ludowej²².

Przyczyn wybuchu powstania robotników było wiele. Jak zauważa Norman Davis, było to (skupiając się wyłącznie na aspektach *stricte* społecznych) m.in.: „bankructwo oficjalnej ideologii [...], pogłębiająca się przepaść między partią i narodem, [...] stagnacja stopy życiowej ludności”²³. Do tego, jak pisze Władysław Majkowski, sytuacja gospodarcza w Polsce była wręcz „katastrofalna” – „wielki regres w budownictwie, produkcja mięsa spadła o 25% w stosunku do roku poprzedniego [...]. Braki na rynku wymusiły reglamentacje podstawowych artykułów żywnościowych: mięsa, masła, cukru, a nawet alkoholu”²⁴. Ponadto nastąpił wzrost ubóstwa. W takiej sytuacji gospodarczej i społecznej położenie rodzin było bardzo trudne. Nie dziwi więc, że wielu ojców zdecydowało się, mimo ryzyka, powalczyć o przyszłość swojej rodziny i współpracować przy tworzeniu ruchu oporu. Jaka była polska rodzina w latach 80.?

Cytując Annę Kotlarską-Michalską: „Rodzina polska jest instytucją zmagającą się z trudnościami dnia codziennego, ale jest to rodzina powiązana dość silnymi więziami osobowymi, dbająca o zaspokojenie potrzeb psychicznych i materialnych oraz koncentrująca się na zdobywaniu niezbędnych, chociaż trudno osiągalnych produktów żywnościowych oraz dość elastycznie adaptująca się do systemu kartkowego”²⁵. Osoby chętne do pogłębienia wiedzy dotyczącej rodziny polskiej lat 80. należy zachęcić do sięgnięcia do prac takich badaczy jak Z. Tyszka, L. Kocik, T. Pałaszewska-Reindl, Z. Kawczyńska-Butrym, L. Janiszewski²⁶.

Według danych i prognoz GUS-u z *Małego rocznika statystycznego* z 1981 roku obraz polskiej rodziny prezentował się następująco:

- dane ogólne: ludność Polski wynosiła około 35 mln; 58,7% ludności mieszkało w miastach, 41,3% na wsi;

22 E. Cizewska-Martyńska, K. Mazur, *Sprawy społeczne*, dz. cyt., s. 107–108.

23 N. Davis, *Boże igrzysko*, Wyd. Znak, Kraków 2002, s. 1086.

24 W. Majkowski, *Rodzina Polska w kontekście nowych uwarunkowań*, Wyd. Księży Sercanów, Kraków 2010, s. 116.

25 A. Kotlarska-Michalska, *Obrazy życia rodzinnego z perspektywy półwiecza badań nad rodziną polską*, w: *Rodzina wobec wyzwań współczesności*, red. I. Taranowicz, S. Grotowska, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2015, s. 37.

26 Por. A. Kotlarska-Michalska, *Obrazy życia rodzinnego z perspektywy półwiecza badań nad rodziną polską*, dz. cyt., s. 38–41.

- naturalny ruch ludności: przyrost naturalny wyniósł 342,6 tys.; liczba małżeństw – 307 tys.; rozwodów – 41 tys.; urodzeń żywych – 692,8 tys.;
- struktura rodzin: małżeństwa bez dzieci – 2083 tys.; z dziećmi – 5990 tys.; matki z dziećmi – 1107 tys.; ojcowie z dziećmi – 139 tys.; rodzeństwa – 85 tys.²⁷

Do celów porównawczych przedstawiono poniżej wykres dotyczący naturalnego ruchu ludności w okresie sześciu dekad.

W analizowanej dekadzie można było zauważyć wzrost urodzeń (nawet pomimo przeprowadzanych zabiegów przerywania ciąży w skali 137 950 tys. w 1980 roku²⁸) wynikający m.in. z tzw. echa demograficznego lat 50.²⁹ i wejścia w okres rozrodczy pokolenia powojennego. Jak widać lata 60. i 80. cechowała najwyższa liczba urodzeń, a pokolenia, które przyszły na świat podczas tego wzrostu demograficznego, nie powielają już wzorców prokreacyjnych swoich rodziców czy dziadków do tego stopnia, że dziś notuje się ujemny przyrost naturalny.

Funkcjonowanie, struktura i trwałość rodziny w pewnym stopniu zależały od ideologicznych koncepcji realizowanej polityki. Przeciwwstawianie rodzinie kapitalistycznej sprawiedliwszego, uczciwszego modelu rodziny społeczeństwa komunistycznego trwało przez lata istnienia ojczyzny ludowej. Wyrażało się to poprzez kwestionowanie monogamicznego modelu rodziny, małżeństwa opartego na ekonomicznej zależności kobiety (chciano, aby związek zależał od miłości, która miała być synonimem wolnego wyboru, a nie przymusu wynikającego z kapitalistycznego podejścia do majątków). Państwo jednocześnie miało zapewnić opiekę i równość dla dzieci w społeczeństwie bezklasowym³⁰. Arkadiusz Durasiewicz pisze, że „w całym okresie ludowej państwowości partia i państwo przywiązywały wielką wagę do zapewnienia rodzinie odpowiednich warunków rozwoju”³¹, choć forma tej polityki jest różna w zależności od omawianego okresu. Dzieli je on na sześć faz: I – 1945–1948; II – 1950–1956; III i IV – 1956–1969; V – 1970–1979, VI – 1980–1989³².

27 GUS, *Mały rocznik statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 23–34.

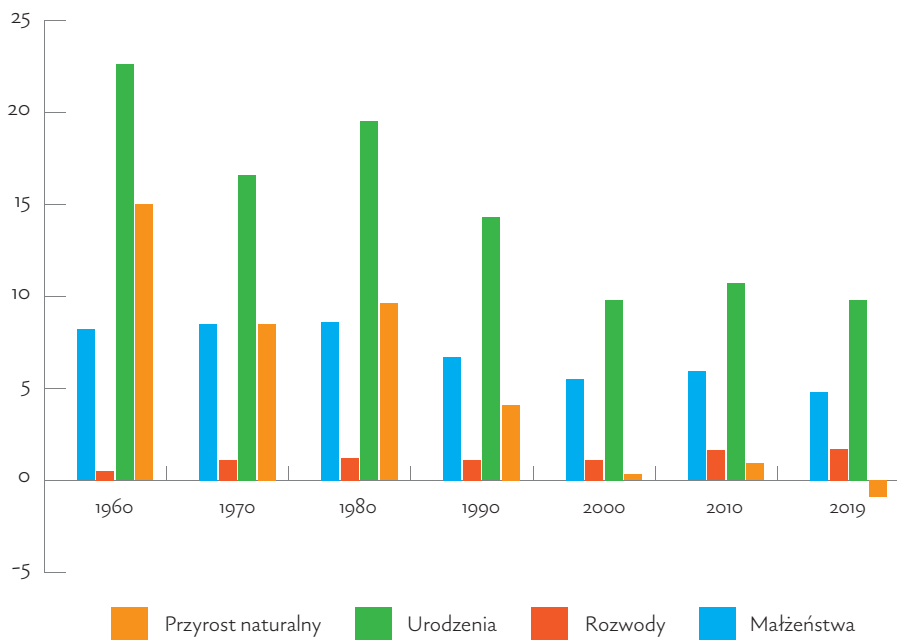
28 F. Adamski, *Rodzina wymiar społeczno-kulturowy*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków [2002], s. 200.

29 F. Adamski, *Rodzina: wymiar społeczno-kulturowy*, dz. cyt., s. 195.

30 W. Majkowski, *Rodzina Polska w kontekście nowych uwarunkowań*, dz. cyt., s. 121–124.

31 A. Durasiewicz, *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2017, s. 100.

32 A. Durasiewicz, *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, dz. cyt., s. 101–109.

Wykres 1. Naturalny ruch ludności ogółem na 1000 ludności

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 1980, s. 30; GUS, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 1981, s. 34; GUS, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 2001, s. 121; GUS, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 2020, s. 108.

Polityka społeczna lat 70. koncentrowała się na pomocy rodzinie (A. Durasiewicz określa ją mianem „fazy rozwojowej”³³). Skutkowało to rozwiązaniami takimi jak poprawa „funkcji ochronnych świadczeń dla rodzin znajdujących się w niekorzystnej sytuacji dochodowej, z dzieckiem niepełnosprawnym oraz rodziców samotnie wychowujących dzieci”³⁴. Dodatkowo pojawił się „dłuższy urlop macierzyński [urlop wzrósł z 12 do 16 tygodni w 1972 roku³⁵ – dod. autorka], dodatkowe formy wychowania przedszkolnego”, jednorazowy dodatek pieniężny przy urodzeniu dziecka (ustanowiony

33 A. Durasiewicz, *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, dz. cyt., s. 104.

34 B. Balcerzak-Paradowska, E. Leś, *Polityka rodzinna w Polsce w latach 1918–2018: od działań kompensacyjnych do polityki inwestycji społecznych*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśa, G. Uścińska, Wyd. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, s. 223.

35 B. Balcerzak-Paradowska, E. Leś, *Polityka rodzinna w Polsce w latach 1918–2018...*, dz. cyt., s. 224.

w 1974 roku, ale stał się świadczeniem powszechnym cztery lata później)³⁶, możliwość uzyskania przez młode małżeństwa kredytu na mieszkanie, w którego spłacaniu miały partycypować zakłady pracy³⁷ (okres czekania na mieszkanie spółdzielcze miał wynosić wówczas nawet 15 lat)³⁸, wydłużenie (w 1972 roku) urlopu wychowawczego do 3 lat³⁹. Podkreślając wagę problemów demograficznych, w 1974 roku uruchomiono Rządową Komisję Ludnościową⁴⁰, a cztery lata później powołano Radę ds. Rodziny przy Radzie Ministrów⁴¹. „Opieka i ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny podniesiona została do rangi konstytucyjnej powinności państwa”⁴². Forma tego artykułu nie pozwala na szerokie przedstawienie szeregu reform i zmian przeprowadzonych w latach 70., nie ulega jednak wątpliwości, że – jak na polskie realia – był to rok niezwykle płodny w rozwiązania prorodzinne.

Polityka rodzinna nowej dekady (VI faza wg A. Durasiewicza) była już podporządkowana społecznym oczekiwaniom, które zostały zawarte w postulatach sierpniowych, ale wyegzekwowanie ich utrudniał wprowadzony zaledwie rok później stan wojenny (13.12.1981). „Na początku lat osiemdziesiątych przedmiotem polityki na rzecz rodziny było sterowanie budową socjalistycznej struktury społecznej. Struktura ta miała charakter klasowy; społeczeństwo postrzegane było przez pryzmat robotników, chłopów i inteligencji, którzy od partii otrzymywali socjalne przywileje”⁴³. To jednak nie wpływało na poprawę sytuacji rodzin, które zaczęły odczuwać skutki kryzysu gospodarczego. Nie dziwi więc, że wśród punktów podpisanego porozumienia znalazły się te dotyczące poprawy warunków bytowych przeciętnych obywateli.

Podczas analizy „21 postulatów” należy pamiętać, że „Solidarność była w zasadzie jedną wielką sprawą społeczną”⁴⁴. Trudno zatem poszczególne żądania analizować w oderwaniu od pełnego kontekstu historycznego, społecznego, politycznego czy religijnego. Podjęta tu będzie próba przedstawienia pięciu postulatów, które według autorki w ciekawy sposób dotyczą kwestii

36 B. Balcerzak-Paradowska, E. Leś, *Polityka rodzinna w Polsce w latach 1918–2018...*, dz. cyt., s. 225.

37 B. Balcerzak-Paradowska, E. Leś, *Polityka rodzinna w Polsce w latach 1918–2018...*, dz. cyt., s. 223.

38 W. Majkowski, *Rodzina Polska w kontekście nowych uwarunkowań*, dz. cyt., s. 117.

39 B. Balcerzak-Paradowska, E. Leś, *Polityka rodzinna w Polsce w latach 1918–2018...*, dz. cyt., s. 225.

40 <https://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/> (11.05.2021).

41 B. Balcerzak-Paradowska, E. Leś, *Polityka rodzinna w Polsce w latach 1918–2018...*, dz. cyt., s. 223.

42 A. Durasiewicz, *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, dz. cyt., s. 105.

43 A. Durasiewicz, *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, dz. cyt., s. 109.

44 E. Ciżewska-Martyńska, K. Mazur, *Sprawy społeczne*, dz. cyt., s. 106.

polityki rodzinnej. Pośród „21 postulatów” z 17 sierpnia 1980 umieszczono między innymi takie sugestie skierowane do twórców polityki rodzinnej:

- „Wprowadzić zasady doboru kadry kierowniczej na zasadach kwalifikacji, a nie przynależności partyjnej oraz znieść przywileje MO, SB i aparatu partyjnego poprzez: zrównanie zasiłków rodzinnych, zlikwidowanie specjalnych sprzedaży, itp.” (pkt 12).
- „Obniżyć wiek emerytalny dla kobiet do 55 lat, a dla mężczyzn do lat 60 lub przepracowanie w PRL 30 lat dla kobiet i 35 lat dla mężczyzn bez względu na wiek” (pkt 14).
- „Zapewnić odpowiednią ilość miejsc w żłobkach i przedszkolach dla dzieci kobiet pracujących” (pkt 17).
- „Wprowadzić urlop macierzyński płatny przez okres trzech lat na wychowanie dziecka” (pkt 18).
- „Skrócić czas oczekiwania na mieszkania” (pkt 19)⁴⁵.

Po podpisanym porozumieniu (choć trudno jednoznacznie stwierdzić, że były to jego bezpośrednie efekty) podniesiono zasiłki dla rodzin uboższych i zasiłki dla osób z niepełnosprawnościami⁴⁶. Wśród działań rządu na rzecz rodziny znalazło się wówczas także „wprowadzenie systemu rekompensat mających złagodzić wzrost kosztów utrzymania, zwiększeniu udogodnień w spłacie kredytów dla młodych małżeństw, wydłużeniu urlopu wychowawczego i wprowadzeniu zasiłku wychowawczego”⁴⁷. Urlop wychowawczy dla kobiet poświęcających się opiece nad więcej niż jednym dzieckiem miał skutkować świadczeniem w wysokości 100% zarobku, zaś w 1982 roku do świadczenia pieniężnego po urodzeniu dziecka dołączono także bony na zakup artykułów higienicznych i mleka⁴⁸.

Postulat dotyczący emerytur wprowadzono częściowo (wiek emerytalny dla wszystkich za wyjątkiem służb mundurowych i cywilnych wynosił wówczas 65 lat). W 1982 roku ustalono, że na emeryturę mogły przejść kobiety w wieku 55 lat, które przepracowały minimum 30 lat, natomiast mężczyźni z I i II grupą inwalidzką – w wieku 60 lat. Wprowadzono jednak prawa do wcześniejszych emerytur dla wybranych grup zawodowych, takich jak np. nauczyciele, górnicy, hutnicy⁴⁹.

45 <https://www.solidarnosc.org.pl/21-postulatow> (11.05.2021).

46 A. Durasiewicz, *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, dz. cyt., s. 110.

47 B. Balcerzak-Paradowska, E. Leś, *Polityka rodzinna w Polsce w latach 1918–2018...*, dz. cyt., s. 224.

48 <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/kraj/od-kocyka-do-becika-historia-swadczen-rodzinnych/fl79d2> (11.05.2021).

49 <https://goldenmark.com/pl/mysaver/historia-polskich-emerytur/> (11.05.2021).

Wobec zmniejszonego w 1980 roku udziału środków na system edukacji w dochodzie narodowym (z 6,2% do 1,6%)⁵⁰ – wynikającego z kryzysu gospodarczego – postulat strajkujących dotyczący opieki nad najmłodszymi od początku skazany był na niepowodzenie. To, co strajkującym udało się przezwyciężyć, to wdrażanie reformy systemu edukacji uchwalonej przez sejm 13 października 1973 roku (Uchwała w sprawie systemu edukacji narodowej⁵¹), która zawiera m.in. plan rozszerzenia opieki przedszkolnej na dzieci do 6 roku życia oraz zmiany w organizacji nauczania⁵². Rządzący wycofali się z części swojej reformy w 1982 roku. Powrócono tym samym do „poprzedniego ustroju szkolnego, ale opracowano nowe programy nauczania i nowy program rozwoju edukacji na lata osiemdziesiąte”⁵³.

Kryzys gospodarczy, centralne planowanie, niewystarczający udział obywateli w tworzeniu rynku mieszkaniowego i braku własności prywatnej przyczyniły się do długotrwałego kryzysu mieszkaniowego trwającego od 1979 do 1989 roku⁵⁴. Nie było więc możliwości realizacji postulatów strajkujących dotyczących zwiększenia dostępności mieszkań.

Zmieniła się również rola państwa – z roli „państwa opiekuńczego do państwa gospodarki rynkowej”⁵⁵. Większą odpowiedzialność za los własny i swojej rodziny miały przejąć na siebie jednostki. Takie zagadnienia jak „polityka zatrudnienia, edukacyjna, ochrony zdrowia, mieszkaniowa czy rodzinna nie doczekały się w latach osiemdziesiątych wyodrębnionych rozwiązań [...]. Nie zostały wprowadzone nowe – innowacyjne rozwiązania dotyczące likwidacji ryzyka socjalnego i nierówności szans wynikających z powiązań rynku i społeczeństwa”⁵⁶. Innego zdania jest Paweł Piotrowski, który uważa, że to po podpisaniu porozumień rozpoczęła się polska polityka rodzinna⁵⁷, jednak w obliczu przeprowadzonych rozważań wydaje się, że lata 80. wręcz wyhamowały rozwój polityki rodzinnej, dlatego tak trudnym zadaniem jest

50 A. Massalski, E. Kula, *Polityka edukacyjna: pomiędzy kształceniem a wychowaniem*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśza, G. Uścińska, Wyd. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, s. 416.

51 C. Banach, *Blaski i cienie polskiej edukacji w XX wieku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” (2001) nr 1–2, s. 8.

52 A. Massalski, E. Kula, *Polityka edukacyjna: pomiędzy kształceniem a wychowaniem*, dz. cyt., s. 416.

53 C. Banach, *Blaski i cienie polskiej edukacji w XX wieku*, dz. cyt., s. 9.

54 Por. M. Cesarski, M. Zralek, *Polityka mieszkaniowa: pomiędzy badaniami a pragmatyką*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, dz. cyt., s. 440–441.

55 A. Durasiewicz, *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, dz. cyt., 110.

56 A. Durasiewicz, *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, dz. cyt., 110.

57 Por. P. Piotrowski, *Modele polityki rodzinnej w Polsce w latach 1989–2014*, Wyd. Oficyna Wydawnicza AFM Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2020, s. 137.

jej analiza sierpniu 1980 roku. Większą liczbą opracowań i analiz cieszą się lata 70., które obfitowały w rozwiązania systemowe względem rodziny.

Podsumowując, celem tego artykułu było przedstawienie postulatów dotyczących zmian sytuacji rodziny w 1980 roku, które zaprezentowano wraz z nakreśleniem ówczesnej sytuacji rodzin. Zgodnie z zebranymi przez autorkę danymi i przeprowadzoną kwerendą żaden postulat dotyczący polityki rodzinnej nie został przez rząd PRL wprowadzony wprost. Rządzący nanieśli zmiany na część kwestii, takich jak np. świadczenia, jednak wobec kryzysu gospodarczego, politycznego, a także rozpoczętego niedługo potem stanu wojennego, części z „21 postulatów” po prostu nie wdrożono.

Jakie wnioski dziś można z tego wyciągnąć dla przyszłości polityki rodzinnej (cel drugi niniejszej pracy)? W pierwszej kolejności powinno się dbać o stabilność gospodarczą i polityczną państwa. Wszelkie tąpnięcia i rewolucje mogą niekorzystnie wpłynąć na decyzje o zakładaniu rodzin. Zgodnie z założeniami lat 70. państwo powinno przyjąć prorodzinne nastawienie i we wszystkich działaniach zastanowić się nad tym, czy i jak służy to rodzinie. Choć system komunistyczny okazał się w istocie niewydolny gospodarczo, warto byłoby zastanowić się nad sięgnięciem po rozwiązania systemowe, które wówczas funkcjonowały, np. poprzez docenienie pracy matki pozostającej w domu z dzieckiem (100% płatnego urlopu wychowawczego). Należy podejmować próby zmiany. Można różnie interpretować reformy lat 70., lecz jest to okres wprowadzania wielu programów o szerokim spektrum działania. Tymczasem lata 80. – tak trudne pod względem gospodarczym, społecznym i politycznym – to okres stagnacji w polityce rodzinnej, który szybko poskutkował m.in. spadkiem dzietności.

Okres realnego socjalizmu jest czasem wielu różnorodnych zmian. Jednym odcieniem tego okresu są wydarzenia i zjawiska o charakterze totalitarnym, drugim – wciąż istniejące u starszych Polaków, którzy nie doświadczyli aparatu represji, sentymentalne podejście do tego okresu. Jeśli przyjrzeć się polityce rodzinnej w PRL, można zobaczyć wiele pronatalistycznych rozwiązań, które prawdopodobnie były jednym z czynników sprzyjających przyrostowi naturalnemu, którego dziś tak bardzo Polsce potrzeba.

Bibliografia

Adamski F., *Rodzina: wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.

- Balcerzak-Paradowska B., Leś E., *Polityka rodzinna w Polsce w latach 1918–2018: od działań kompensacyjnych do polityki inwestycji społecznych*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśza, G. Uścińska, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, s. 218–249.
- Banach C., *Blaski i cienie polskiej edukacji w XX wieku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” (2001) nr 1–2, s. 5–14.
- Borutka T., *Społeczne nauczanie Kościoła. Teoria i zastosowanie*, Czuwajmy, Kraków 2008.
- Cesarski M., Zrałek M., *Polityka mieszkaniowa: pomiędzy badaniami a pragmatyką*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśza, G. Uścińska, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, s. 427–448.
- Chmaj M., Sokół W., Wrona J., *Historia. Repetytorium dla kandydatów na studia prawnicze, historyczne, politologiczne i socjologiczne*, Difin, Warszawa 2006.
- Ciżewska-Martyńska E., Mazur K., *Sprawy społeczne w programie ruchu Solidarność*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśza, G. Uścińska, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, 105–125.
- Davis N., *Boże igrzysko*, Znak, Kraków 2002.
- Durasiewicz A., *W kierunku rozwoju polityki rodzinnej w Polsce*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2017.
- Dylus A., Mazur J., *Pomocniczość, dobro wspólne i solidaryzm jako aksjologiczne determinanty polskiej polityki społecznej*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśza, G. Uścińska, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, 541–575.
- Giddens A., *Socjologia*, PWN, Warszawa 2012.
- GUS, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 1980.
- GUS, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 1981.
- GUS, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 2001.
- GUS, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa 2020.
- Kerski B., Kołtan J., *Epokowe zmiany. Refleksje wokół rewolucyjnych lat 1980/1989*, w: *Solidarność, demokracja, Europa*, red. B. Kerski, J. Kołtan, Europejskie Centrum Solidarności, Gdańsk 2020.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polski.
- Kotlarska-Michalska A., *Obrazy życia rodzinnego z perspektywy półwiecza badań nad rodziną polską*, w: *Rodzina wobec wyzwań współczesności*, red. I. Taranowicz, S. Grotowska, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2015.

- Majkowski W., *Rodzina Polska w kontekście nowych uwarunkowań*, Wyd. Księży Sercanów, Kraków 2010.
- Massalski A., Kula E., *Polityka edukacyjna: pomiędzy kształceniem a wychowaniem*, w: *Stulecie Polskiej polityki społecznej 1918–2018*, red. E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymśza, G. Uścińska, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, 399–425.
- Piotrowski P., *Modele polityki rodzinnej w Polsce w latach 1989–2014*, Oficyna Wydawnicza AFM Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2020.

Źródła internetowe

- Jan Paweł II, *Christifideles laici*, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_30121988_christifideles-laici.html#m1 (10.05.2021).
- <https://zbiory.ecs.gda.pl/items/show/1718> (10.05.2021).
- <https://zbiory.ecs.gda.pl/items/show/1718> (10.05.2021).
- https://klub-lewica.org.pl/images/media/Program_Lewicy.pdf (10.05.2021).
- <https://platforma.org/upload/document/86/attachments/121/KO%20Program.pdf> (10.05.2021).
- https://www.psl.pl/wp-content/uploads/2019/09/PROGRAM_PSL_2019.pdf (10.05.2021).
- http://pis.org.pl/files/Program_PIS_2019.pdf (10.05.2021).
- <https://konfederacja.pl/wp-content/uploads/2019/09/KONFEDERACJA-Program-Wyborczy-Polska-dla-Ciebie.pdf> (10.05.2021).
- 21 postulatów z 17 sierpnia 1980 roku*, <https://www.solidarnosc.org.pl/21-postulatow> (11.05.2021).
- Program NSZZ „Solidarność” uchwalony przez I Krajowy Zjazd Delegatów*, <http://www.solidarnosc.org.pl/dok/wp-content/uploads/2012/09/I-KZD-uchwala-programowa.pdf> (11.05.2021).
- http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14436&Itemid=436 (11.05.2021).
- http://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325.0017.01/DOC_19 (11.05.2021).
- <https://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/> (11.05.2021).
- <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/kraj/od-kocyka-do-becika-historia-swiadczen-rodzinych/fl79d2> (11.05.2021).

<https://goldenmark.com/pl/mysaver/historia-polskich-emerytur/> (11.05.2021).

<https://www.solidarnosc.org.pl/21-postulatow/> (11.05.2021).

Abstrakt

Na temat fenomenu „Solidarności” i ogólnopolskich strajków klasy robotniczej napisano i powiedziano już bardzo dużo. W licznych opracowaniach badano, kto był faktycznym przywódcą strajków, kto tworzył strategię działania, kto był zapleczem intelektualnym etc. W tym wystąpieniu jednak omówione będzie zupełnie inne zagadnienie.

Nie byłoby strajków, gdyby nie szereg błędów popełnianych przez rządzących. Przegrana ideologii komunistycznej, korupcja, cenzura, bieda i coraz większe trudności w codziennym życiu obywateli (m.in. braki artykułów spożywczych i innych artykułów pierwszej potrzeby). Problemy te wyraźnie doskwierały rodzinom i dzieciom. Niemożność zapewnienia rodzinie odpowiednich warunków życia jest w stanie popchnąć wielu do buntu wobec władzy. Tak też się stało. Strajki w latach 70. i 80. miały swój moment kulminacyjny 31 sierpnia 1981 roku, kiedy podpisane zostały „21 postulatów” wieńczące rozmowy komitetów strajkowych (inne porozumienia podpisano: 30 sierpnia w Szczecinie, 3 września w Jastrzębiu-Zdroju, 11 września w Dąbrowie Górniczej) z władzami PRL. W ramach porozumień sierpniowych ze Szczecina i Gdańska ustalono z władzą komunistyczną możliwość legalnego funkcjonowania ogólnopolskiego związku zawodowego, który był ewenementem w krajach bloku wschodniego. Utworzone NSZZ „Solidarność” dały początek walce o byt robotników i ich rodzin, a także doprowadziły do częściowo wolnych wyborów 4 czerwca, jak również do demokratycznego i pokojowego przejścia władzy w Polsce. Autorka niniejszego wystąpienia chciałaby zwrócić uwagę na aspekt polityki rodzinnej zawartej wśród tych „21 postulatów”. Bowiem te porozumienia obli-gowały władze PRL do poprawy sytuacji rodzin w Polsce. Przedstawiono sytuację rodzin w Polsce lat 70. i 80., omówiono sytuację demograficzną, a także to, jakie podpisano postulaty i czy zostały one zrealizowane przez rząd PRL. Ze względu na konieczność poprawy dzietności w Polsce warto przyjrzeć się postulatom przedstawianym 40 lat temu i wyciągnąć wnioski dotyczące dzisiejszej sytuacji demograficznej i poziomu życia rodzin.

Słowa kluczowe

polityka rodzinna, solidarność, Polska Rzeczpospolita Ludowa